

BİR SÖYLEM OLARAK SOSYAL ADALET KAVRAMI

Dr. Phil. Arslan TOPAKKAYA *

Sosyal adalet kavramının belli başlı iki farklı tanımından bahsetmek mümkündür. Pozitif hukuk açısından sosyal adalet kavramı, demokratik bir ülkenin olmazsa olmaz bir kuralı olan kanunlar karşısında herkesin eşitliği (hem bağlayıcılık hem de fırsat eşitliği anlamında) ilkesidir. Sosyolojik açıdan bu kavram, üretim sürecinde ve üretim sonrasında paylaşımın mümkün olduğu kadar topluma yayılması ve toplum sağlığı açısından sosyal tabakalar arasında aşırı farklılaşmanın önüne geçmek için gerekli önlemlerin alınması olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda bu kavramın ekonomi ve politika ile de yakından ilgili olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Biz bu makalede kavramın farklı tanımlarından ziyade onun özellikle Fransız İhtilalinden sonra ana hatlarıyla nasıl bir gelişim gösterdiğini ve çağımızda bu kavramın nasıl anlaşıldığı üzerinde durmak istiyoruz. Konuyla bağlantılı olarak özellikle Rawls'ın "Adalet Teorisi" ile Hayek'in buna karşı geliştirdiği görüşleri ana hatlarıyla betimlemeye çalışacağız.

Adalet kavramı, oldukça zengin bir tarihsel gelişim sürecine sahiptir. İlkesel olarak bu süreç Platon'a kadar geri götürülebilir. Platon'dan sonra Stoacılar, Yeni Platoncu felsefe okulları, Skolastik felsefe ve özellikle Aritoteles-Thomacı filozoflar hukuk felsefelerinde bu konuyla ilgili orjinal görüşler geliştirmişlerdir. Fakat hukuk felsefesi bağlamında bu kavramın politik açıdan önem kazanması Karl Marx ve arkadaşları tarafından geliştirilen devrimci toplum felsefesi sayesinde olmuştur. 1848 Avrupa İhtilali yıllarında Marx ve Engels bütün dünyadaki işçilere mutlak özgürlüğü vaatlemekteydiler. Meşhur "Komünist Manifestosu"nda artık adalet kavramının felsefesinden bahsedilmemekte; daha çok onun sosyal boyutuna vurgu yapılmaktaydı. Eski burjuva toplumu ve onun sınıfları yerlerini, bireyin özgür gelişimini bütün toplumun özgür gelişiminin şartı olarak gören yeni bir sosyal birlik anlayışına bırakmaktaydı.

Buna benzer bir gelişme, yani toplumu oluşturan bütün bireylerin kardeşlik ilişkisi içinde bir birlik oluşturmaları gerekliliği fikri, Fransız İhtilalinin iki önemli kavramı olan özgürlük ve eşitlik kavramlarına "kardeşlik" (*fraternité*) kavramının da eklenmesine sebep olmuştur. Bu gelişme, Fransada 1848'de ilan edilen ikinci cumhuriyetin resmi seçim söylemine özgürlük (*liberté*) ve eşitlik (*égalité*) kavram-

* Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

larına ek olarak kardeşlik kavramının eklenmesiyle de resmi bir statü kazanmıştır. Bu kavramın Stoa Felsefesi ve Hıristiyanlık'tan izler taşıdığı rahatlıkla söylenebilir. Bu kavram yeniçağda “biz duygusu” kavramıyla karşılanmış, anlam itibarıyla aralarında fark görülmemiştir. İlk işçi devriminde ortaya çıkan sosyal problemlerde kardeşlik kavramının vurgulanması, uzun zamandan beri varolan özgürlük ve eşitlik kavramları arasındaki gerginliği birliktelik (biz) duygusuyla dengelemek amacıyla yöneliktir. Buna yakın fakat bundan farklı olan dayanışma (*Solidarität*) kavramı daha çok hukuksal bir kavram olup; herhangi bir bireyin zor durumda kalması durumunda diğer bireylerin ortak sorumluluk duygusu bağlamında üzerlerine düşeni yapmak olarak tanımlanmaktadır. Bir çok insanın bir kişi için göstermiş olduğu asimetrik sorumluluk kavramı yerine Saint-Simon (1760-1825) ve Charles Fourier (1772-1835) gibi sosyal reformcular Hıristiyanlığın sevgi öğretisi bağlamında, herkesin herkese karşı sorumlu olacağı simetrik dayanışma kavramını önermişlerdir. Kavram politik anlamını, kapitalist toplumun verdiği zararların devlet yardımı ve işçi sendikalarıyla giderilebileceğine inanan Louis Blanc (1811-1882) sayesinde kazanmıştır. Blanc gibi kavramın politik anlamını güçlendiren diğer bir düşünür de Anarşizmin kurucusu Pierre J. Proudhon'dur (1809-1865). O, faiz ve emeklilikten doğan mülkiyeti “hırsızlık” olarak görmekte, faiz ve para despotlarının ortadan kaldırılmasını istemektedir. 1848 İhtilali sırasında meydana gelen fikrîsel çarpışmalarda “dayanışma” kavramı “kardeşlik” kavramıyla birlikte kullanılmış ve Marx'ın etkisi altında olan Uluslararası İşçi Birliğinin Programı'nda yerini almıştır. Dayanışma kavramı Alman sınıf savaşıcısı Ferdinand Lasalle (1825-1864) sayesinde Alman işçi hareketinin merkezi kavramlarından biri haline gelmiştir. Dayanışma kavramı bir taraftan belirli ilgilerin eşitliği ve onların tatmin edilmesinde karşılıklı bağlılığı ifade ederken; diğer taraftan sosyal problemlerde ortaya çıkan yalnızlık duygusunu gidermek üzere oluşturulan normatif ortak eylem planını ifade etmektedir. İşçi hareketi için bu kavramın önemini Bernstein şöyle ifade eder: “Dayanışma kavramından daha etkili ne bir ilke ne de bir fikir vardır. Bunun yerine sosyal hukukun normatif hiçbir ilkesi -mesela ne eşitlik ne de özgürlük ilkesi- ikame edilemez.”¹ Dayanışma kavramı, sosyal adalet anlamında sosyal liberal bir anlamlandırılmayı geçen yüzyılın sonuna doğru Fransa'da ortaya çıkan “solidarizm” kavramıyla kazanmıştır. Bu kavram etrafında Fransız radikal sosyalistlerle, yine Fransız sosyal katolizm taraftarlarının birleşmeleri zor olmamıştır.

Yukarıda da değindiğimiz gibi adalet kavramının kendisi ve felsefesi çok eskilere dayanmasına rağmen; sosyal adalet kavramı politik anlamını geçen yüzyılın ortalarından sonra kazanmaya başlamıştır. 1848 Avrupa İhtilali yıllarında Frankfurt'taki Paulus Kilisesinde “Alman Halkının Temel Hakları Bildirgesi” hazırlandığı sırada İtalyan psikopos A.Rosmini-Serbatı (1797-1855) Milano'da sosyal adalet merkezli yeni bir anayasa projesini takdim etmekteydi. Bu sihirli kavram kısa sürede Fransada sosyal katolizm taraftarları tarafından da benimsenmişti. Katolik sosyal felsefenin Aristoteles-Thomacı geleneği gözönüne alındığında sosyal adalet kav-

¹ Bernstein, E.: Die Arbeiterbewegung, Frankfurt a.M.1910, s. 134.

ramı, Aristoteles'in zor anlaşılır evrensel adalet (*iustitia universalis*) kavramından hem daha anlaşılır hem de sosyal problemlerle daha yakından ilgili gözükmektedir. Sosyal adalet kavramının gelişimi felsefi bir düşüncenin kendi doğal bir gelişimi değildir. Bu kavram sanayileşmede ortaya çıkan kitlelerin fakirliği, hiçbir mülke sahip olamayan işçi sınıfının hayat mücadelesi gibi acı tecrübelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumdan ve ayrıca Fransız sosyalistlerden etkilenen ve bireysel özgürlüğün yılmaz savunucusu olan J.Stuart Mill (1806-1873) üretim sürecinde açığa çıkan verim ve karlılığın sadece sermaye sahiplerine değil, onları çalışarak ortaya çıkaran işçi sınıfına da dağıtılması gerektiği inancındadır. Ona göre paylaşım adil olmalıdır ve burada ortaya çıkan pürüzler tamamen insanidir. Yani adil olmayan paylaşım sisteminden insanlar sorumludur. Mill, sınıflar arasında varolan çatışmaların, zenginliğin eşit dağılımını sağlayacak yeni kurullarla çözüleceği inancındadır. Bunun içinde -Marx'ın aksine- özel mülkiyetin ve kapitalist üretim biçiminin ortadan kaldırılması da gerekmez. Sosyal adalet kavramının daha iyi tecellisi için ayrıca Mill, eşitliğe dayalı sendikal birliklerin kurulmasını tavsiye eder.² Mill "Yararcılık Üzerine Deneme" adlı eserinde, bütün sosyal kurumların ve bireylerin yönedikleri sosyal adaletin en yüksek ilkesinin "toplumu oluşturan insanların birbirlerine karşılıklı saygı içinde iyi davranması"³ olduğu saptamasını yapar.

Almanya'da sosyal adalet kavramının gelişim süreci diğer Avrupa ülkelerindeki gelişim süreçleriyle benzerlik gösterir. Protestanizm 1848'den beri Almanya'da sınıfsal loca teşkilatına, nüfus artışına ve fakirleşmeye karşı savaş açmış ve bu mücadele Alman İmparatorluğu zamanında büyük bir sivil toplum örgütü haline gelmiştir. Bunun yanında 1873'ten beri "Sosyal Politika Derneği" işçilerin sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, toplumda durmadan artış gösteren gelir ve sermaye adaletsizliklerini ortadan kaldırmayı kendine amaç edinmiştir. Ayrıca ekonomide devletin daha fazla kontrol gücü olması gerektiği üzerinde durmuş ve devletin işçi sınıfının eğitim-öğretim ve yerleşme sorunlarıyla çok daha yakından ilgilenmesini istemiştir. Bu dernek ayrıca "sosyal reformun en önemli parçası olarak dağıtımda eşitlik ilkesini"⁴ savunmuştur.

1929'da Amerika'da başlayıp bütün dünyaya yayılan dünya ekonomik krizi beraberinde büyük bir işsizliği getirmiş ve bu kriz resmi katolik kilisenin yeni bir toplum felsefesi geliştirmesine sebep olmuştur. Sosyal adalet kavramı 1931'de yayınlanan katolik kilisenin yıllık resmi yayın organında Papa XI. Pius tarafından liberalizm ve sosyalizm karşıtı bir kavram olarak en az altı kez tekrarlanmıştır. Milletler Cemiyeti tarafından 1919'ta Genf'te kurulan "Ulaslararası Çalışma Organizasyonu" adlı kuruluşun amacı, sosyal adaletin tesisıyla dünya barışını sağlamak olarak tespit edilmiştir. Ne gariptir ki Immanuel Kant bu amaca, sürekli dünya barışının (*zum ewigen Frieden*) ancak özgürlük kavramı sayesinde gelişebileceği düşüncesiyle 120 yıl öncesinden işaret etmişti.

² Mill, J.S.: Grundsätze der politischen Ökonomie, 4.baskı, Leipzig 1965 cilt II, s. 450.

³ Mill, J.S.: Der Utilitarismus, çev: D. Birnbacher, Stuttgart 1976, s.107 vd.

⁴ Schmoller, G.: Über einige Grundfrage der Sozialpolitik und der Volkswirtschaftslehre, II.baskı, Jena 1904, s. 85.

Bu kavramının gelişim sürecinde II. Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan geniş çaplı sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelerin büyük etkisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Nazi Rejiminin son bulmasından sonra birçok Avrupa devleti ve bu arada Almanya anayasalarına 'sosyal' kavramını eklemiştirlerdir. 1949'da kabul edilen ilk Alman Anayasası Alman devletini "sosyal hukuk devleti" olarak tanımlar. Bu Alman Anayasa tarihinde diğer birçok ülkenin anayasasında olduğu gibi bir ilktir. Bunun anlaşılır bir yanı da vardır. Çünkü o zamana kadar yaşanan çöküntünün, kitleler halinde fakirliğin, mal ve sermayenin eşitsiz dağıtımının birinci sebebi olarak devletin bu problemlere yeterince el atmaması gösteriliyordu. 1949'da ilan edilen Federal Almanya "sosyal devlet" olma ilkesini daha önce 1918 devriminden sonra kurulan Weimar Cumhuriyeti'nin anayasasından almıştı. Bu anayasada temel hak olarak yerini almış olan eğitim, çalışma ve iskân hakkı sosyal devletin gereği olarak görülmekteydi. Weimar Cumhuriyeti Anayasası'nın temeli Hegel devlet felsefesine dayanmaktaydı. Bu kavram ünlü devlet bilimci Lorenz von Stein'in "Sosyal Krallık" teorisinin de esasını teşkil etmekteydi. Sosyal farklılıklara duyarlı kalan J. Lock'un özgürlük felsefesine karşı Hegel'in devlet felsefesi, sosyal eşitsizlik kavramına son derece duyarlıydı. Hegel fakirliğin ortadan kaldırılmasını modern devletin en önemli amacı olarak görmekteydi.⁵ Hegel aynı zamanda -İngiltere örneğinde olduğu gibi- zenginliğin tek taraflı artması ile işçi sınıfının fakirlik ve bağımlılığı arasında diyalektik bir yapının da farkındaydı. Fakat Hegel bu problemi devlet bazında ele alıp işlememişti. Bu açık Marx tarafından ele alınıp işlenir. Marx, Hegel'in bahsettiği devletin reforme edilemeyeceği inancındadır. O, insanların bu devletin boyunduruğundan ancak işçi devrimi sayesinde kurtulabileceklerini ve kurulacak devletde özel mülkiyet ve sınıf kavramının olmayacağını ilan etmişti. Stein ise -Hegel'i temel olarak- "hukuk devleti" kavramının "sosyal devlet ilkesi"yle tamamlanması gereğine inanır.⁶ Hukuk devleti, devlet gücünü sınırlayan ve hukuk karşısında bütün bireylerin mutlak eşitliğini sağlayan devlettir. Böyle bir devlet aynı zamanda üyelerinin ekonomik ve toplumsal ilerlemelerini de garanti altına almalıdır. Bu şartları sağlayan devlet Stein'a göre sosyal devlettir. Stein'ın bu teorileri *Kaiserreich*'da pratik sonuçlar vermeye başlamıştır. Bismarck zamanında ilk defa işçilerin sosyal durumlarını iyileştirmek üzere emeklilik, hastalık (1883) ve iş kazası sigortası (1884) kanunlarıyla, bunları takiben yaşlılık ve işgörememezlik (1891) sigortaları çıkarılmıştır. Özellikle sosyal sigorta, sosyal devletin en önemli kurumsal bulgusu olarak değerlendirilmiştir. Bu amaç bağlamında fakir ve muhtaç insanlara yardım, her insanın varoluşunu devam ettirmek için asgari şartların sağlanması, ekonomik eşitsizliğin mümkün olduğunca giderilip; asgari refahın sağlanması ve ekonomik büyümenin desteklenerek bu refahın toplumun bütün kesimlerine dağıtılması ve yayılması da sosyal devletin amaçları arasında kabul edilmiştir. Bütün bunlar aynı zamanda "sosyal adaletin"de amaçladığı şeylerdir. Stein bütün bun-

⁵ Hegel, G.W.F.: Grundlinien der Philosophie des Rechtes, Prag,244.

⁶ Von Stein, L.: Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands, Stuttgart 1876, s. 215.

ların aynı zamanda “Sosyal Demokrasi” kavramının içeriğinde varolan şeyler olduğu kanaatini taşımaktadır.

Sosyal devletin amaçlarını tespit ettikten sonra, sosyal devlet ilkesinin sosyal pazar ekonomisiyle ilişkisi üzerinde durmak konunun aydınlatılması açısından faydalı olacaktır. Sosyal problemler bağlamında ortaya çıkan ekonomik liberalizm, sosyalistlerin “sosyal politika” ile ilgili fikirleri sayesinde görüşlerinde ilk düzeltmeyi yaptıktan sonra, ikinci düzeltmeyi I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan dünya ekonomik krizi vesilesiyle yapmışlardır. Pazar ekonomisi, pazar gücünün kötüye kullanımı, işletmelerin birleşimi, monopol ve kartel oluşumları gibi nedenlerle bizzat kendi sonunu getirmiş ve sayılan bu sakıncalar devletin düzenleyici güç olarak bir rekabet politikası geliştirmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Düzen liberalizminin (*Ordoliberalismus*)⁷ dualist düzen teorisine göre güçlü devlet, toplumun genel düzeni ve değerleriyle uyumlu ekonomik düzeni sağlamakla yükümlüdür. Burada en önemli şey, işleyen para sistemine dayanan rekabet ortamının hazırlanmasıdır. Bunun için devlet parayı ve sabit pazarı açık tutmalı, özel mülkiyet ve anlaşma özgürlüğünü garanti altına almalıdır. Devlet aynı zamanda ekonomik hayatı ve monopolleri kontrol altında tutmalıdır. Diğer bir düzenleyici ilke ise, adil vergi sistemi ve adil işçi ücretleri yardımıyla gelir adaletinin sağlanmasıdır. 1945’ten sonra bu model “sosyal pazar ekonomisi”nin beslendiği ana kaynaklardan birisi olmuştur. 1957’de Almanya’da emeklilik reformu bağlamında rekabet sınırlamalarını ortadan kaldıran bir kanun kabul edilmiş ve bu kanun sosyal pazar ekonomisinin temel kanunu olarak anlaşılmıştır. Sosyal pazar ekonomisi kavramı gücünü, içinde barındırdığı katolik sosyal öğretiden, protestan ekonomi ahlakı ve özgürlükçü demokratik sosyalizm’den almaktadır. Ortak amaç ise, eski kapitalizmle eski sosyalizm arasında üçüncü bir yol olarak sosyal eşitliği gözetecek bağımsız bir ekonomik pazar kurmaktır. Yani bir taraftan devletin gerektiğinde ekonomiye müdahalesi desteklenirken, diğer taraftan devletten ekonomik hayatın düzenli bir şekilde devam etmesi için pazara gereken özgürlüğün ve düzenlemelerin yapılması istenmektedir.

1966/67’de eski Almanya’da açığa çıkan ilk ekonomik krizden beri sosyal pazar ekonomisi, devlet ve ekonomi arasında beliren problemlerden dolayı çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu durum ideolojik eski cepheleşmeleri tekrar canlandırmıştır. Bu çekişme ilk olarak kendisini “daha fazla pazar daha az devlet” söyleminde göstermiştir. Gerçekten de gerek Almanya’da gerekse diğer Avrupa ülkelerinde artan işsizlik oranı sosyal adalet bağlamında sosyal devlet kavramının yeniden tanımlanması gereğini ortaya koymuştur.

Sosyal adalet kavramı bağlamında -gelişmiş ekonomilerde- paylaşım problemi gerek politik hayatta -kısmen gecikmiş olmasına rağmen- gerekse politik felsefede üzerinde sıkça durulan bir konu haline gelmiştir.⁸ Bu anlamda konunun teorik tar-

⁷ Bu akım ekonomi tarihinde „Freiburger Schule“ olarak adlandırılır. Kurucuları W. Eucken ve W. Röpke’dir. Daha fazla bilgi için bak. Eucken,W.: *Grundsätze der Wirtschaftspolitik*, Freiburg 1952.

⁸ Toplumda üretim ve üretimin sonunda açığa çıkan karlılığın paylaşımı çağımızda büyük oranda sosyal adalet kavramının aleyhine işlemektedir. Yani karlılık belli bir zümre tarafından paylaşılırken aynı zümre eşit

tışması J. Rawls'ın 1971'de yazmış olduğu "A Theory of Justice" adlı kitapla atılmıştır. Onun her türlü sosyal üretimin paylaşılması için öngördüğü 'birlikçi adalet ilkesi' yerini yavaş yavaş farklılaşmış ve somutlaşmış adil paylaşım teorisine bırakmış durumdadır. D. Miller "Social Justice" (1976) adlı kitabında sosyal adalet kavramını, birbirlerine indergemeyen ve önemi toplumdan topluma farklılık gösteren farklı kavramların bir ürünü olarak tanımlar. Pazar ekonomisinin gelişmişliğinin ifadesi olarak sosyal adalet postülası, sadece belirli bir kültürel çerçevede anlaşılabilir. Miller'in bu düşüncelerinden sonra M. Walzer "Spheres of Justice, a Defence of Pluralism and Equality" (1983) adlı eserinde çeşitli dağıtım alanlarından ve sosyal üretimin paylaşımında insanların "eşitlik" ilkesine uymaları zorunluluğundan bahseder. Paylaşılacak malların çeşitliliği aynı zamanda güvenlik ve refah, bürokrasi ve üretim, sıkı çalışma ve boş zaman, eğitim ve öğretim gibi alanların birbirlerinden ayrılmaları ve farklı değerlendirilmeleri gereğini de ortaya çıkarmaktadır. Adalet kavramı, herşeyden önce birbirlerini denetleyen ve bu şekilde haksız paylaşıma engel olan bu alan ayrımını temin etmek ve sürdürmek zorundadır. Sosyal malların adil paylaşımı için üç farklı dağıtım ölçütünün yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunlar sırasıyla serbest alış-veriş, kazanç ve ihtiyaçtır. Bağımsız dağıtım alanlarının tabi bir sonucu, toplumda farklı insanlar için farklı alanlarda "farklı sonuçlar"ın açığa çıkması ve bu sayede "adalet" in sağlanmasıdır. Walzer'in bu teorisinin özü, belli sosyal mallara sahip olmanın diğer insanlara tahakküm etme aracı olarak kullanılmasının engellenmesidir. Bir toplum ona göre, ancak bireylerinin eşit ve sosyal anlamda herhangi bir tahakküme maruz kalmadıklarında adil ve adaletlidir.⁹

Sosyal adalet ve eşit paylaşım kavramlarına dair bu görüşler Rawls'ın "Adalet Teorisi" kuramı için birer hareket noktası olmuş; bu kavramlar felsefi anlamda asıl rönesansını Rawls sayesinde yaşamışlardır. Rawls'ın adalet teorisinin bu derece yankı bulmasının birinci sebebi onun Kant, Rousseau ve Locke'un toplum sözleşmesi teorilerini genelleştirme çabasıdır. Onun teorisinin temeli, herkes için geçerli olan doğru kural, norm ve ilkelerin öznel temellendirilmesi modelidir. Bu hareket noktasının eski toplum sözleşmeleriyle fazla ortak noktasının bulunmadığı açıktır. Bunun yerine Rawls, mevcut olan her türlü düzenin ötesinde, fakat ortak etik değerlere de dayanan ve herkes için geçerli olacak bir hareket noktasının bulunmasını tavsiye eder. Bu hareket noktası yardımıyla insanlar karar alma sürecinde adaletli bir düzenin temel ilkelerini seçebilme imkanına kavuşabilirler. Rawls'a göre eski 'toplumsal sözleşme' kavramı sadece bir temsil aracı ya da bir doğruluk ölçütü olup; bunun dışında fazla bir etkisi sözkonusu değildir. Rawls adalet teorisinin özü, libe-

oranda risklere katılmamakta onu toplumun yoksul kesmine yüklemektedir. Halbuki Demeokrasinin özü olan 'toplumsal sözleşme' insanlara sosyal dayanışmayı öğütlemektedir. Bu anlamda J.E. Stiglitz'in şu tespitleri oldukça ilginçtir. "Toplumsal sözleşmenin bir kısmı "adaleti", toplum büyüdükçe toplumun kazançlarından fakirlerinde pay almasını, kriz zamanlarında ise toplumun acılarını zenginlerin de paylaşmasını gerektirir. Sızıntı ekonomisi ise, her zaman için yalnızca bir inanıştan, bir inançtan ibaret olmuştur." Bak. Stiglitz J.E.: Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı (çev:Arzu Taşçıoğlu&Deniz Vural, İstanbul 2002, s.99

⁹ Walzer,M.: Spheres of Justiz, a Defence of Pluralism and Equality (1983), dt. Sphären der Gerechtigkeit , çev: v. Hanne Herkommer, Frankfurt a.M. 1992, s.18.

ral-demokratik bir sistemde özgürlükten taviz vermeden nasıl adil bir sosyal politika geliştirilebileceği sorunsalıdır. Rawls bu soruya cevap ararken Kant'ın özgürlük öğretisine sıkı sıkıya sarılır. O bir taraftan Kant'ın özellikle toplum sözleşmesiyle ilgili görüşlerine karşı çıkarken; diğer taraftan adalet teorisinde Kant postülalarını kullanmaktan da çekinmez. Rawls'ın Kant'a karşı bu eğiliminin sebebi, kendi adalet teorisini anglo-sakson coğrafyada hakim olan utilitarist (empirik-pragmatik) felsefe'ye karşı geliştirmiş olmasındandır. Ona göre Kant felsefesi, bu amacı gerçekleştirmek için oldukça iyi bir dayanak noktası teşkil etmektedir.¹⁰ Yine Kant ile birlikte Rawls, faydalı ve iyinin moral eşitliğini ve bunun tabii sonucu olan ortak refahı ahlakiliğin ölçütü olarak kabul eden J. Bentham (1748-1832)¹¹ ve J.S.Mill'e karşı çıkar. Ayrıca o adalet kavramının ölçütünü, şahsi menfaatler ve faydacılık olarak gören bu utilitarist filozoflara da katılmaz. Bunun yerine Rawls –Kant gibi- adalet kavramının ölçütü olarak, temelini insan özgürlüğünden alan fakat metafiziğe de bulaşmayan özel ahlaki bir ilke kabul eder. Kant'ın hukuk öğretisinde özgürlük felsefesini şekillendirmesi gibi, Rawls kendi adalet teorisini bireysel anlamda değil, yani bireylere ve onların yapıp etmelerine bağlı olarak değil; hukuk devleti ve politik çerçevede, yani kurumsal anlamda kurmaya çalışır. Bu özelliğine rağmen onu sosyal devlet teorisini olarak nitelemek doğru olmaz. Çünkü onun modeli, birlikte çalışan topluluklara karşılıklı yararlar sonuçlanacak anlaşma ve uyuşma zemini sağlamaya yöneliktir. Rawls'ın hem yukarıda değindiğimiz adalet kavramının temel prensibi hem de buna bağlı olarak geliştirdiği öncelik kuralı açık bir şekilde Kant hukuk felsefesinden etkilenmiştir. Bu prensipler bize ayrıca Kant'ın “kategorik imperatifi”nin biraz değiştirilmiş formunu hatırlatmaktadır. Buna göre birey karar alma aşamasında akli çıkış noktası olarak alan bir gereklilikle karşı karşıya kalmaktadır. Uzlaşma yetisine sahip birey uzlaşmayı bu şekilde kurmakta; akılsal olanı zorunluluk ya da adaletin normları olarak belirlemektedir. ”Herkes temel özgürlük alanlarını belirleyen sistem üzerinde eşit haklara sahip olmalıdır.”¹² Bu birinci ve öncelikli kural olup; aynı zamanda özgürlüğün de önceliğini gerektirmektedir. Bu bağlamda temel özgürlük alanları sadece özgürlük için sınırlanabilir; bunun dışında herhangi bir ortak amacı gerçekleştirmek için sınırlanamaz. Özgürlük ancak, bütün bireylerin özgürlüklerini artırması ve özgürlüğü sınırlanan bireylerin bunu kabul etmeleri şartıyla sınırlanabilir. Bu ilke görelilik olarak anlaşılabilir bir ilkedir. Asıl zorluk Rawls'ın ikinci temel ilkesinde, yani farklılaşma ilkesinde yatmaktadır. Aristoteles anlamında bir adalet dağıtıcının imkansızlığı gözönüne alındığında; bu ikinci ilke aşağıda anlatılanların yapılmasını şart koşar. ”Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler öyle bir şekilde yeniden düzenlenmelidir ki hem a) şartları en kötü olan insanlara en iyi perspektifler

¹⁰ Rawls, J.: Eine Theorie der Gerechtigkeit, übers. H. Vetter, Frankfurt a.M.1979 (Sonderausgabe), s. 283 vd.

¹¹ Bentham J.S.Mill ile birlikte Utilitarizmin kurucusu sayılmaktadır. Bentham üstün değer olarak, en büyük arzulara sebep olan şahsi menfaatleri kabul eder. Daha geniş bilgi için bak. S.Hayri Bolay, Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ankara 1990.

¹² Rawls, J. :Eine Theorie der Gerechtigkeit, s. 81.

sunulmalı hem de b) herkese eşit şekilde resmi makam ve görevlere sahip olma hakkı tanınmalıdır.”¹³

Bu kuralın sosyal anlamda en kötü durumda olanlar için düşünüldüğü açıktır. Adalet teorisinin bu ikinci temel ilkesi, en güçsüz insanların bakış açılarından sosyal eşitsizliğin izahı çabasıyla devam etmektedir. Rawls’ın farklılaşma ilkesi çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. Adalet ilkesinin bu şekilde betimlenmesinin bir riziko ifadesi olduğu ve bu teorinin insanlara içinde hiç bir şeye güvenilmeyecek bir anayasa önerdiği şeklinde anlaşılabilceğine dikkat çekilmiştir. Bu ve buna benzer eleştiriler Rawls’ın pozisyonunu ve bazı görüşlerini kısmen değiştirmesiyle bir anlamda cevaplanmış durumdadır. Buna en güzel örnek onun Rousseau kaynaklı devlet organizasyonunun anayasal çerçevesiyle, yasamanın operasyonel gücü arasındaki temel ayrımı kabul etmesidir. Özgürlükle ilgili olan ilk adalet ilkesi, artık anayasanın önemli kurumlarıyla ilişkilendirilmekte; ikinci ilke de yasamanın düzenleyici ilkesine indirgenmektedir. Dünya görüşlerinin çokluğunun kabulüyle, uzlaşıya dayalı adalet teorisinin, liberal-demokratik anayasal devletin kurumlarına ve toplumun kültürel alanlarına uygulanma şansı azalmıştır.¹⁴ Rawls bu gerçeklerden sonra sadece teorinin genel çerçevesini belirlemekle yetinmiş; Rousseau anlamında antropolojik tarih ve toplum felsefesi ve Kant’ta olduğu gibi pratik ya da ahlak felsefesi geliştirmekten kaçınmıştır. Başlangıçtaki amacına muhalif olarak da artık Rawls, kendi teorisinin evrensellik iddiasının da olmadığını söylemektedir. Eskiden ileri sürdüğü sözleşme düşüncesi, yerini karşılıklı özgürlüklerin ve hakların tanındığı, her türlü farklılıkları kucaklayacak bir eşitlik mekanizması arama çabasına bırakmıştır.¹⁵

Sosyal adalet kavramının şimdiye kadar gördüğümüz farklı belirlemelerine karşı bu kavramı tam olarak betimlemenin imkansız olduğunu, ayrıca bu kavramla amaçlanan sosyal eşitlik ve adil paylaşımın bir yanılmadan ibaret olduğunu savunan iktisat-hukuk felsefecileri de vardır. Bunların en önemlisi “Sosyal Adalet Kavramı İllüzyonu” (*Die Illusion der sozialen Gerechtigkeit*) adlı kitabın yazarı ünlü iktisatçı neoliberal F. August von Hayek’tir (1899-1992). Hayek sosyal adalet kavramını “anlamsız”, “yanıltıcı”, “sözde dinsel batıl inanç” gibi oldukça negatif sıfatlarla tanımlar.¹⁶ Ona göre sosyal adalet kavramını, sosyal sigorta, işçi haklarının korunması ya da sosyal yardım olarak anlamak yanlış ve eksik bir anlamadır. Sosyal

¹³ Rawls, J.:Eine Theorie der Gerechtigkeit, s. 81.

¹⁴ Bu konu ile ilgili olarak M. Choussodovsky’nin liberalizme getirdiği eleştiriler özellikle de Liberalizmin kendi anti-teni kendisi yaratması ve onu manupüle etmesiyle ilgili eleştirileri oldukça önemlidir. O şöyle der: “Bu (...) liberal dogma, fazlasıyla manevi ve ahlaki bir söylemde somutlaşan kendi “karşı-paradigma”sını da yaratıyor. Bu sonucusu, yoksulluk, çevre korumacılığı ve kadınların sosyal hakları ile ilgili politik konuları çarpıtır ve “stilizе” ederken, “sürdürülebilir kalkınma” ve “yoksulluğun hafifletilmesi” üzerinde yoğunlaşıyor. Bu “karşı-ideoloji” neo-liberal politika buyruklarıyla ender olarak ters düşüyor. Resmi neo-liberal dogmaya karşı çıkarak değil, onun yanında ve onunla uyum içinde gelişiyor.” Bak.Choussodosky, M.: Yoksulluğun Küreselleşmesi, (çev: Neşenur Domaniç), İstanbul 1999, s.48.

¹⁵ Daha fazla bilgi için bak. Rawls, J.:Die Idee des politischen Liberalismus, Aufsätze 1978-1989, yayınlayan W.Hinsch, Frankfurt a.M. 1994, s. 356 vd.

¹⁶ Hayek, F. August: Recht, Gesetzgebung und Freiheit, cilt II: Die Illusion der sozialen Gerechtigkeit. Eine neue Illusion der Gerechtigkeit. Eine neue Darstellung der liberalen Prinzipien der Gerechtigkeit und der politischen Ökonomie, Landsberg am Lech 1981, s. 125 vd.

adalet kavramı, genelde toplumda birbirleriyle çatışma halinde olan çeşitli grupların kendi bireysel çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandıkları ya da başvurdukları bir söylemdir. Hayek'in bu kavrama bu kadar karşı olmasının güçlü bir teorik nedeni vardır. Ona göre, sosyal ekonomi kendi doğal (spontan) düzeni sayesinde insan ihtiyaçlarını, bu amaca yönelik herhangi planlı bir insani organizasyondan daha büyük oranda karşılamaktadır. Ayrıca ekonomik pazardaki özel avantajlar, kazanç ya da kayıplar bilinçli ve isteğe bağlı bir paylaşım olmayıp; tamamen önceden öngörülemeyen sistem faktörüyle ilgilidir. Bu sistem faktörü kendisini kaynakların değerlendirilmesinde ve ticaretin yönlendirilmesinde de gösterir. Sistemin bu özelliği sayesinde pazarda meydana gelebilecek olumsuz sonuçlardan kimse bireysel olarak sorumlu tutulmamaktadır. Bunun tabii sonucu olarak kendiliğinden gelişen bu pazarla ilgili insanlardan bireysel ahlaki ilkeler belirlemelerini beklemek anlamsızdır.¹⁷ Bunun gibi kendisinden adaletli bir paylaşımın çıkarılabileceği bireysel davranış ilkeleri de söz konusu değildir.¹⁸ Hayek'e göre sosyal adalet kavramının tesisi için insanlara bir takım davranış kalıplarının tavsiye edilmesi ekonomik pazarın bütün dengelerini bozar ve bu tür eylemler genelde totalitarizmle sonuçlanır. Bu açıklamalardan sonra Hayek sosyal adalet kavramının, ancak eksik ve yanlış yönlendirilmiş sosyalist planlı ekonomide bir anlam taşıyabileceği sonucuna ulaşır. Hayek, adil ya da adil olmayan kavramlarının sadece ve sadece bireysel davranışlar ve onların sonuçları için geçerli olan kavramlar olduğu, bunların doğrudan ekonomik kavramlar olmadığı inancındadır. "Bu kavram [adalet kavramı] genel pazar ortamında piyasa belirleyen ve piyasada hem mal hem de hizmet sektöründe belirli güce sahip olan insanlar üzerinde herhangi bir etki alanına sahip değildir. Mal ve hizmet dağılımı ne adil ne de adil olmayan olabilir. Çünkü bunların sonuçları önceden kestirilemez ve tahmin edilemez. Aynı zamanda bunlar kimsenin önceden bilemeyeceği bir takım gelişmelere ve şartlara da bağlıdır. Bu süreçte sadece bireylerin davranışları adaletli ya da adaletsiz olabilir. Aynı zamanda bu eylemlerin sonucu daha önce öngörülmemen ve istenmeyen etki yapabileceğinden dolayı bu etkiler de ne adil ne de adil olmayan olarak değerlendirilebilir."¹⁹ Hayek gibi ekonomik süreci bir oyuna benzettiğimizde buradan çıkan sonuç "sadece oyuncuların davranışlarının adil olup olmadığı, onların sonuçları için adil ya da adil değil yorumunun geçerli olmadığıdır."²⁰ Fakat burada sorulması gereken soru oyunun kurallarının adil olup olmadığı, ayrıca sonuçların bu oyuna katılmayanlar ya da sınırlı olarak katılanlar için nasıl değerlendirileceği sorusudur. Ayrıca Hayek'te geleneksel adalet teorisine bağlı kalarak; niçin düzenin adaletinden bahsedemeyeceğimiz ve adaletin bu yönünün niçin "sosyal" olarak betimlenemeyeceği sorusunun cevabı ne yazık ki yoktur.

Hayek –pazar özgürlüğünün dışında- sosyal adalet kavramının bir ölçütü olup olmadığı sorusuna olumlu bir cevap verir. Bununla birlikte Hayek, adalet kavramının nesnel önermeleri olması ve bu önermelerden genel-geçer bir kurallar dizisinin

¹⁷ A.g.e.e., s. 93.

¹⁸ A.g.e.e., s. 118.

¹⁹ Hayek, F.Agust: A.g.e.e., s. 102.

²⁰ A.g.e.e., s.102.

geliştirilmesi fikrine sıcak bakmaz. Ona göre bu kavramın ölçütü olarak elimizde sadece negatif bir seçenek yani bir şeyin gayr-i adil olup olmadığını sınamak kalmaktadır. Ve bu her zaman duygusal bir şey olmak zorunda değildir; aksine bu karşılıklı olarak tanınmış ilkelerin uyumluluğu ve mantıksal tezleri ilgilendiren bir durumdur. "Adaletin ne olduğuna dair farklı farklı yorumların olduğu gerçeği, negatif adaletsiz sınamanın nesnel bir sınama olabileceği gerçeğini dışlamamızı gerektirmez."²¹ Bu metot aynı zamanda mevcut olan hukuk sistemini daha adil hale getirmek için de uygun bir metottur.²²

Eşit paylaşım ve sosyal adalet kavramı sadece ulusal bir problem olmayıp uluslararası bir boyuta da sahiptir. Adaletli bir hukuk sistemi artık sadece bir devletin kapsama alanıyla ilgili değildir. Böyle bir sistem devletlerarası kurumları hatta devletleri aşan siyasi toplulukları-Avrupa Birliği gibi- ilgilendiren bir konudur.²³ Adil paylaşım konusu günümüzde global bir özellik göstermekte ve dünyanın güney ve kuzey yarım küresinde mal paylaşımı noktasında ortaya çıkan derin uçurumda kendisini göstermektedir.²⁴ Bir tarafta açlıktan ve kuraklıktan ölen insanlar varken, diğer yarımkürede neredeyse tek başına Afrika'nın herhangi bir ülkesinin toplam milli gelirinden daha fazla gelire sahip olan insanlar vardır.²⁵ Bu durumun gideril-

²¹ A.g.e., s.80.

²² A.g.e., s.60.

²³ Avrupa Birliği Türkiye arasındaki ilişkiye aslında bir de bu açıdan bakmak ve değerlendirmelerde bulunmak yerinde olur. Aslında Türkiye'nin AB'ye katılım isteğinin temelinde bir türlü kendi başına gerçekleştiremediği sermaye ve paylaşımın tabana yayılması ve bu sayede toplumdaki gelir adaletsizliklerini giderme ve iyileştirme arzusu yatmaktadır. Formel olarak aslında müzakere süreci bu amaca hizmet etmekte bunun için ülkenin hukuk ve iktisadi sisteminin birliğe entegre olması zorunluluğu doğmaktadır. Malesef Türkiye haricindeki bütün üye ülkeler için bu amaç doğrultusunda müzakereler yapılmış ve sonuçlandırılmış olmasına rağmen Türkiye ile müzakereler ne yazık ki daha çok siyasi bir takım hedeflere yönelik yapılmakta, Türkiye'nin iktisadi yapısını düzeltmek için olmazsa olmaz olan bir takım desteklerin-tarımalsı destekleme ve işçilerin serbest dolaşımının engellenmesi gibi- ta işin başında Türkiye için sözkonusu olamayacağı ilan edilmekte ve ne yazık ki ilgililer tarafından da buna hiçbir itirazda bulunulmamaktadır.

²⁴ Bu adaletsizliği rakamlar en iyi şekilde ifade etmektedir. "Yüksek gelirli ülkelerin dünya gelirinin ezici çoğunluğunu, yaklaşık %60'ı almaları şaşırtıcı değildir. Dünya nüfusunun ise sadece %15'i bu ülkelerde yaşamaktadır. Bunun aksine dünyadaki yoksul ülkeler, dünya gelirinin %10'undan azını alırken, dünya nüfusunun %35'ine sahiptir. Ve bu ortalamalar zengin ülkelerdeki üst gelir grupları ve yoksul ülkelerdeki en yoksul olanlar arasındaki çok daha çarpıcı sonuçları gizlemektedir. Oysa buralardaki tezat gece ile gündüz gibi keskindir. Açıkçası, ne ufkta çeşitli anımsatan bir şey ne de bu yönde bir eğilim vardır." Bak. Dornbusch, R.: "Görülmemiş Bir Refah Yüzyılı", (Çev:Metin Toprak, *Kapitalizm ve Küresel Refah*, (Ed:İlan Vosquez), Ankara 2003, s.104.

²⁵ Hemen işaret etmek gerekir ki sosyal refahı yüksek olan toplumlarda da alt gelir düzeyinde hatta açık sınırdaki insan sayısı hiçte az değildir. Sosyal yardım kuruluşlarına bağlı olarak yaşayan insanların batı toplumunda -Amerika'da sosyal yardım kuruluşları devlet tarafından organize edilmemekte bu görev daha çok sivil toplum örgütleri tarafından karşılanmaktadır- karşılaştıkları güçlükler küçümsenemeyecek orandadır. Yani batı toplumlarında yaşayan her birey o ülkenin ortalama insanının yaşam standartlarına sahip değildir. Ayrıca Batılı zengin devletler durmadan -Almanya örneğinde olduğu gibi- sosyal yardımları kısma ve azaltma yoluna gitmektedir. Bu bağlamda şu tespitlere katılmamak mümkün değildir. "Neo-liberal felsefenin hakim olduğu 1980'li yıllardan bu yana başta ABD olmak üzere, gelişmiş ülkelerde, bir yandan yoksullukla mücadelenin önemli bir toplumsal hedef olduğu dile getirilirken, diğer taraftan, refah devletinin zayıflatılma süreci içinde istihdam yaratıcı programların, konut programlarının ve sosyal hizmetlerin kısaldığı ve hatta ortadan kaldırıldığı, yoksulların orta sınıfın değer yargılarına göre "hak eden" ve hak etmeyen" yoksullar olarak sınıflandırıldıkları ve kendi konularından sorumlu tutuldukları, yardım görenlerin kendilerine yapılan yardımın gerekli olduğunu ve bu yardımlardan en iyi şekilde yararlandıklarını kanıtlamaları-

mesi her şeyden önce hukuk devleti olma ve demokrasinin tam anlamıyla uygulanması ve uluslararası organizasyonların bu işe önem vermeleriyle mümkün olabilir. Ayrıca burada dünyada ekonomik güce sahip olan birey ve devletlerin de en azından ahlaki sorumluluk içinde davranmaları ve üzerlerine düşeni yapmaları gerekmektedir. Kesin olan bir şey varsa oda, sosyal adalet kavramının tam anlamıyla hiçbir zaman ve hiçbir koşulda yeryüzünde uygulanamayacağı ve gerçekleştirilemeyeceği gerçeğidir. Fakat bu kavram bütün mal ve hizmetlerin mutlak eşitlik ilkesine göre paylaşımını da ifade etmemektedir. Böyle bir yaklaşım temelde adil olmayan bir yaklaşımdır ve böyle bir sistemde ütöpik bir sistemdir. Bu kavramdan anlaşılan ve beklenen toplumda herhangi bir emek sömürüsüne fırsat vermeden ve insanları bir takım sermaye ya da grupların tahakkümüne sokmadan herkesin çalıştığının karşılığını alması ve sosyal paylaşımında mümkün olduğu kadar sınıflar arasındaki farklılıkların giderilmesidir.

Sosyal adaletin hangi şartlarda mümkün olabileceğine dair bu genel değerlendirmelerden sonra, bütün bu teorik anlatımların ve tespitlerin kendisiyle anlamlı olabileceği şu soruyu kendimize sormak zorundayız: Gerçekten sosyal adalet kavramının pratikte uygulanma şansı ve ihtimali söz konusu mudur? Yoksa bu kavram sadece teorik olarak bir takım temennileri ifade eden bir kavram olarak kalmak mı zorundadır?

Bu soruya iki farklı açıdan cevap vermek mümkündür. Sosyal adalet kavramı teorik olarak gerçekleşmesi ve gerçekleştirilmesi mümkün olan bir kavramdır. Bu gerçekleşmenin en güzel şekilde görüldüğü felsefi ve hukuki sistemler hiç de az değildir. Platon'un devleti (kendi içinde birtakım adaletsizlikler barındırsa da), Aristoteles'in orta yolu benimseyen siyaset felsefesi, I. Kant'ın ebedi barış içinde yaşayan dünya devleti buna örnek gösterilebilir. Bu bağlamda sadece felsefe, hukuk ve politika değil, aynı zamanda semavi dinlerde içerik olarak farklı açılardan da olsa sosyal adalet kavramının içini doldurmaya en azından teorik temellerini atmaya özel önem vermektedirler.

Teorik açıdan bu olumlu yaklaşıma rağmen, sosyal adalet kavramının pratikte uygulanması ya da pratikte karşılaşılan sorunları çözmesi maalesef her zaman mümkün olmamıştır. Bu gerçekliğe rağmen teorinin mümkün olan en iyi şekilde pratiğe uygulanması için bir takım yollar da yok değildir. Biz böyle bir teorinin pratiğe nasıl daha iyi bir şekilde uygulanabileceğine dair kısa bir kaç tespitte bulunmak istiyoruz. Yapılması gereken ilk şey, insanlara kendilerinin insan olması hasebiyle moral bir varlık olduklarını ve dokunulmaz bir değer taşıdıklarını onlara hatırlatmaktır. Bu hatırlatmayı kanımızca en iyi felsefe yapabilir. Felsefi bir bakış açısına sahip olan bir insan, diğer insanlara bir "değer" olarak bakmayı öğrenmiş olan bir insandır. Bu bağlamda I. Kant'ın ahlak felsefesi gerçekten bizim için yol gösterici

nın beklendiği ve sosyal politika uygulamalarında giderek serbest piyasa kurallarının hakim kılındığı bir süreç yaşanmaktadır. Sosyal koruma sistemlerinin etkinliği giderek azalırken gelişmiş ülkeler, ulaştıkları yüksek ortalama gelir düzeyine karşın önemli bir kesimin "bolluk içinde yoksulluğuna" göz yuman bir görünüme sergilemektedir." Şenses, F.: Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul 2001, s.22-23.

olabilir. İnsanın sahip olduğu otonomi ve moral yasa ve bunun bir yansıması olan kategorik buyruk bize, insanın hiçbir zaman ahlaki edimlerde bir araç olarak kullanılmayacağını öğretmektedir. Bu diğer bir ifadeyle bireyin hemcinsine gerekli değeri ve saygıyı göstermesi, onun da adalet temelli dokunulmazlığa sahip olduğunun kabulü anlamına gelir. Bu dokunulmazlık hiçbir şekilde kaldırılamayan ve toplum için olsa bile de feda edilemeyen bir şeydir. Bu aslında insanın “değerli” bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın sahip olduğu bu değer de (*die Würde des Menschen*) Kant’a göre her türlü şeyin üzerindedir.²⁶ Bu gerçekliği benimsemiş bir birey, davranışlarında kendi hemcinsinin de hakları olduğu gerçeğine her zaman dikkat edecektir. Bu tür bireylerden oluşan bir toplumda da sosyal adalet kavramının pratik anlamda gerçekleşmesi zor olmasa gerekir. O yüzden felsefenin ya da felsefi bakış açısının topluma yayılması vazgeçilmez bir şarttır.

Yapılması gereken diğer bir husus toplumda ve genel anlamda devlet aygıtında sosyal adalet kavramını destekleyen ve adaletsizlikleri gidermeye çalışan kurumların sayısını artırmaktır. Sosyal adalet kavramı bütün toplumsal kurumların önem vermeleri gereken bir kavram olmalıdır. Bu kurumlarla kastedilen sadece yargı organı değildir. Bu anlamda batıda olduğu gibi devletle din birlikte çalışabilir. Batıda özellikle Almanya, İngiltere, Hollanda vs. gibi ülkelerde devletle din sosyal problemlerin çözümünde, fakirlikle savaşta, eğitimde, hemen hemen her türlü alanda (devlet idaresi hariç) birlikte çalışmaktadırlar. Bizim toplumumuz içinde -siyasi egemenlik hariç- diğer alanlarda devletle din yukarıda sayılan alanlarda pekala birlikte çalışabilir. Böylece devletle din arasında sürüp giden anlamsız çekişmede bir anlamda son bulabilir.

Bu bağlamda değinilmesi gereken diğer bir nokta da hukuk sisteminin sosyal adaleti mümkün olduğu kadar temin edebilecek mahiyette hazırlanması ve yürürlükteki mevcut hukuk sisteminde bu yönde değişikliklerin yapılmasıdır. Buda hiç şüphesiz siyasi iktidarların işidir.

Bütün bu çözüm önerilerine rağmen sosyal adalet kavramının pratikte kusursuz bir şekilde uygulandığı bir toplum bulmak mümkün değildir. Bu sayılan çözüm önerileri bize pratikte görece bir çözüm sunmaktadır. Bu önerilerin kısmen gerçekleştiği bazı toplumlarda bu kavram pratik anlamını -tam olarak olmasa da- kısmen bulmaktadır. Yukarıda sayılan çözüm yollarının hepsi bizim toplumumuzda gerçekleşse dahi, kavramın pratikte tamamen gerçekleşmesi mümkün değildir. Bunun en büyük sebebi yine insanın kendisidir. Maalesef insan antropolojik açıdan, diğer bir ifadeyle doğası gereği bencildir. İnsan her zaman kendini ve kendi menfaatini ön planda tutar. Diğergamlık insanlar için oldukça zordur. Kısaca sosyal adaletin tam olarak uygulanamamasında birinci etken bencilliğine yenilmiş insandır. En az bunun kadar önemli diğer bir etkende toplumun içinde bulunduğu ekonomik şartlardır. Fakir bir toplumda bu kavramın uygulanabilmesi, zengin herkesin temel ihtiyaçlarının karşılandığı refah toplumunda uygulanmasından daha zordur. Ayrıca toplumda hakim olan ekonomik model de bu bağlamda oldukça önemlidir. Kapitalist bir eko-

²⁶ Kant: Grundlegung der Metaphysik der Sitten, Akademie Ausgabe, cilt IV, s.434-436.

nomide diğ er insanların durumu sermaye sahiplerini fazla ilgilendirmemekte, liberaller ise fakirlikle mücadeleyi tamamen devlete ya da sivil toplum örgütlerine yüklemektedirler.

Bu sayılan nedenlerden (bu nedenleri uzatmak mümkündür) dolayı sosyal adaletin tam anlamıyla bir toplumda uygulanma şansı ne yazık ki yoktur. Yukarda da belirttiğimiz gibi bu kavramın göreceli olarak pratikte uygulanma şansı vardır. Bu tespit aslında felsefe ve politika tarihinde niçin sosyal adalet kavramı temelli birçok ütopyanın ortaya çıktığının da bir cevabı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Bernstein, E.:** Die Arbeiterbewegung, Frankfurt a.M.1910.
- Choussodosky, M.:** Yoksulluğun Küreselleşmesi, (çev: Neşenur Domaniç), İstanbul 1999.
- Dornbusch, R.:** “Görülmemiş Bir Refah Yüzyılı”, (Çev:Metin Toprak), *Kapitalizm ve Küresel Refah*, (Ed:Ian Vosquez), Ankara 2003.
- Eucken, W.:** Grundsätze der Wirtschaftspolitik, Freiburg 1952.
- Hegel, G.W.F.:** Grundlinien der Philosophie des Rechtes, Stuttgart 1983.
- Hayek, F. August:** Recht, Gesetzgebung und Freiheit, cilt II: Die Illusion der sozialen Gerechtigkeit. Eine neue Illusion der Gerechtigkeit. Eine neue Darstellung der liberalen Prinzipien der Gerechtigkeit und der politischen Ökonomie, Landsberg am Lech 1981.
- Kant, I.:** Grundlegung der Metaphysik der Sitten, Akademie Ausgabe, cilt IV, Berlin 1923.
- Mill, J.S.:** Grundsätze der politischen Ökonomie, 4.baskı, cilt II, Leipzig1965.
- Mill, J.S.:** Der Utilitarismus, (çev. D. Birnbacher), Stuttgart 1976.
- Rawls, J.:** Eine Theorie der Gerechtigkeit, (çev. H. Vetter), Frankfurt a.M.1979.
- Rawls, J.:** Die Idee des politischen Liberalismus, Aufsätze 1978-1989, yayınlayan W.Hinsch, Frankfurt a.M. 1994.
- Schmoller, G.:** Über einige Grundfrage der Sozialpolitik und der Volkswirtschaftslehre, II.baskı, Jena 1904.
- Stiglitz J.E.:** Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı (çev:Arzu Taşçıoğlu&Deniz Vural), İstanbul 2002.
- Şenses, F.:** Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İstanbul 2001.
- Von Stein, L.:** Gegenwart und Zukunft der Rechts- und Staatswissenschaft Deutschlands, Stuttgart 1876.
- Walzer, M.:** Spheres of Justiz, a Defence of Pluralism and Equality (1983), dt. Sphären der Gerechtigkeit, (çev. H. Herkommer), Frankfurt a.M. 1992.